

ZAMONAVIY DAVR O'ZBEK SHE'RIYATIDA AN'ANAVIY G'OYALARNI NOAN'ANAVIY USLUBDA YETKAZIB BERISH (SHODMONQUL SALOM YOZIQLARIDAGI VATANPARVARLIK G'OYASI MISOLIDA)

Sobirova Ismigul,

Qo'qon DU Filologiya fakulteti O'zbek tili va adabiyoti ta'lim yo'nalishi 3-bosqich talabasi

MAQOLA HAQIDA	ANNOTATSIYA
Qabul qilindi: 24-iyun 2025-yil Tasdiqlandi: 26-iyun 2025-yil Jurnal soni: 15 Maqola raqami: 20 DOI: https://doi.org/10.54613/ku.v15i.1200	Ushbu maqolada zamonaviy o'zbek she'riyat vakillaridan biri Shodmonqul Salomning ijodida vatanparvarlik g'oyasining badiiy talqini tahlil etiladi. Shoir an'anaviy mavzuni — Vatanga muhabbat, xalqqa sadoqat tuyg'ularini o'zgacha uslubda ifodalaydi. Ushbu tadqiqot vatanparvarlik g'oyasining zamonaviy she'riyatda yangicha poetik talqini estetik zavq berishi bilan bir qatorda doimiy ravishda dolzarb hisoblangan masalalardan biri—yosh avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash uchun ham ahamiyatli ekanligini namoyon qiladi. Tadqiqot davomida zamonaviy davr she'riyatida an'anaviy g'oyalarni noan'anaviy uslubda yetkazib berish Shodmonqul Salom she'rlaridagi vatanparvarlik g'oyasi misolida sotsiologik, tarixiy-madaniy, struktural hamda stilistik tahlil metodlaridan foydalangan holda tahlil qilinadi.
KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА/ KEYWORDS Badiiy talqin, poetik uslub, metafora, tamsil	

Kirish. Ona vatanga muhabbat, sadoqat, vatanparvarlik tuyg'usi har qanday millat ma'naviyati va adabiyotining ajralmas qismi hisoblanadi. Ayniqsa, mustaqillikdan keyingi o'zbek adabiyotida ushbu mavzu muhim ahamiyat kasb etmoqda. Vatanparvarlik g'oyasi—o'zlikni anglash va shu orqali butun bir millat buguni va kelajagini anglash, milliy g'urur g'oyalari bilan chambarchas bog'liq holda, zamonaviy adabiy jarayonda o'zlikni anglash, tarixiy xotira, milliy g'urur va taraqqiyot g'oyalari bilan chambarchas bog'liq bo'lgan holda bugungi adabiy jarayonda asosiy mavzulardan biri sifatida tadqiq etilmoqda.

Shu nuqtayi nazardan, XXI asr lirikasida vatanparvarlik g'oyasining badiiy talqini va bu yo'nalishda ijod qilayotgan shoirlar asarlarining tahlili dolzarb ilmiy masala sanaladi.

Vatanparvarlik g'oyasining badiiy talqinini Shodmonqul Salom ijodi misolida o'rganish orqali zamonaviy davr adabiyotshunosligidagi muhim ilmiy bo'shliqni to'ldirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili va tadqiqot metodologiyasi. Zamonaviy o'zbek she'riyatida vatanparvarlik g'oyasi har doim muhim mavzulardan biri bo'lib kelgan. Ammo bu g'oyaning ifoda vositalari va uslubi har davrga xos tarzda o'zgarib, yangi badiiy shakllar bilan boyib bormoqda. Adabiyotshunos olim Ra'no Mullaxo'jayeva badiiy ijod jarayoni haqida fikr yuritir ekan, she'riyatda ijodkor tomonidan mavzu tanlash jarayoniga to'xtalib o'tadi: „Ijod o'ta murakkab jarayon. Insonning qalbida, ko'ngil tubida kechayotgan his va tuyg'ularni, ongida aylanayotgan o'y-fikrlar tug'yoni bir qarashda ilg'ash o'ta mushkul. Ijod esa ana shu qalb-u ko'ngil bilan ong uyg'unligidan tug'ilgan meva hisoblanadi. Ijodkorning qaysi mavzuni tanlashi, qanday g'oya mavzuni ifodalashi ana shu ikkita asosga tayanadi. O'z navbatida, bu ikki asos ijodkor yashayotgan zamon va ijtimoiy muhit bilan chambarchas bog'liqdir. Ijodkor mavzuni tanlaydimi, yoki, aksincha, mavzu muallifni tanlaydimi, masalaning bu jihati bizning obyektimizga bevosita dahldor emas. Muhimi, mavzuning badiiy voqelikka aylanishidir. Har bir mavzu u yoki bu darajada an'anaviy ko'rinishga ega. Faqat davr talablariga ko'ra biror-bir mavzu nisbatan dolzarblik kasb etishi mumkin. She'riyatdagi vatan va vatanparvarlik mavzusi ham deyarli har bir davr uchun dolzarbdir". [3, 59]

Adabiyotshunos olim Ibrohim Haqqul o'zining „Vatan —yagona kenglik" nomli maqolasida insonni vatanparvarlikka chorlovchi quyidagi fikrlar keltirilgan: „Vatandan tashqarida vatan yo'q. Mana shuning uchun inson faqat jonajon yurtida o'zini mag'rur, xotirjam his qiladi. Vatan sevgisini yurak yorug', e'tiqod va iymon uyg'oq. Jamiki insoniy jasoratlarining onasi—Vatan. O'z diyorida kishining qo'rqishga, bosh egib yashashga haqqi yo'q. Chunki bu—vatanga munosib bo'lolmaslik, yanada yomoni uning sha'nini tahqirlashdir. Vatan ishq o'limdan ustun. Qalbida vatan muhabbati bor kishini dunyodagi hech bir yovuz, hech qaysi jallod yenga olmagan. Qiynagan, ayovsiz haqoratlangan, o'ldirgan, lekin mag'lub qilmagan. Vatanni sevish—burch, kurash, zarur chog'da, hech ikkilanmasdan jonni qurbon qilishdir". [2, 212]. Bularning barchasi esa tadqiqotning muvaffaqiyatli dalillanishi uchun asos bo'ladi.

Tadqiqot davomida XXI asr she'riyatida an'anaviy g'oyalarni noan'anaviy uslubda yetkazib berish mahorati Shodmonqul Salom lirikasidagi vatanparvarlik g'oyasi misolida ko'rib chiqilib, she'ning g'oyaviy-badiiy tahlili jihatidan tarixiy-madaniy tahlil metodi, shakllar struktural, stilistik tahlil metodlari qo'llaniladi. Shuningdek, ijodkorning misralar orqali aytmoqchi bo'lgan so'zlari adabiyotshunos olimlarning ilmiy va publisistik asarlaridagi tadqiqot mavzusiga yondosh fikrlar bilan qiyoslanib, qiyosiy tahlil metodidan foydalaniladi.

Natijalar. Shoir Shodmonqul Salom ijodida vatanparvarlik mavzusi an'anaviy ruhda emas, balki falsafiy teranlik, timsollar orqali chuqur va hissiy tasvirda yoritiladi. Uning "Vatan haqida she'r" asarida vatan nafaqat geografik hudud, balki ma'naviy manba, ajdodlar ruhi, tarix va shaxsiylik bilan uyg'unlashgan muqaddas makon sifatida talqin qilinadi. Shoir o'z Vatani bilan dardli, lekin sadoqatli suhbat quradi. Bu suhbatda Vatanga bo'lgan muhabbat noan'anaviy yo'sinda — kuylov, armon, quvonch, azob va iltifot aralash ohangda beriladi.

"Sendan boshqa uy yo'qdir, mendan boshqa devona,

Bir hovuch ko'ngil bergil, ostonangda yuribman."¹

Ushbu misralarda Vatanga bo'lgan mehr uy timsoli bilan ifodalansa-da, "devona" so'zining qo'llanishi orqali bu muhabbatni haddan tashqari, o'zini unutmidek sadoqatli darajada ko'rsatadi. Shoir bu yerda shunchaki vatanni sevmayapti, u vatan uchun "devona" bo'lishga ham tayyor.

Ayniqsa, quyidagi misralar shoirning uslubiy yangilanishini, ya'ni an'anaviy g'oyani yangi tilda aytish mahoratini yaqqol ko'rsatadi:

"Tandirlaridan non emas, quyosh uzayotgan jonlar,

Boburning tushlarida har tun o'sgan dovonlar."

Bu yerda shoir xalq hayotining oddiy bir timsoli — tandirni quyosh bilan uyg'unlashtirib, vatanni yashash manbai sifatida ko'rsatadi. Non — hayot, quyosh — yorug'lik va umid. Ustalik bilan yaratilgan bu metaforalar orqali vatanparvarlik g'oyasi an'anaviy sadoqat shaklida emas, balki zamonaviy shuur bilan o'zlashtirilgan tarixiy va ma'naviy zamin sifatida ilgari suriladi.

"Dubulg'ayu dovullar sadosi el kezganda,

Qiblasidan adashgan davron bazm tuzganda..."

Bu misralarda esa shoir bugungi davrni ham tanqidiy ko'z bilan kuzatadi. Shoirning bunday uslubi uni zamonaviy shoirlar safida ajratib turadi. U so'zlar, ritm va obrazlar orqali ko'ngildan joy oladigan, lekin chuqur o'ygacha chorlaydigan she'rlar yaratadi. Bu orqali u an'anaviy g'oyalarni yangi ifoda bilan jozibador qiladi.

"Sendan boshqa manzil yo'q, yo'q meningdek devona,

Bir hovuch tuprog'ingga jonni elab yuribman."

Bu yakuniy satrda esa shoir vatanparvarlikning nihoyaviy cho'qqisini — jon berish darajasidagi fidoiyligni timsollar bilan emas, balki ochiq, ammo poetik va teran so'zlar bilan ifoda etadi.

Shuningdek uning qalamiga mansub quyidagi she'rni ko'raylik:

Vatan mehningni uzma, mehningdan to'ymaguncha

Kimliging bilmas edim, farzandni suymaguncha.

„Ona tuproq" deyishni bir oqshomda o'rgandim

Buncha aziz emasding, onamni qo'ymaguncha.
Kun saying tomlarim botib borguvchi bo'ston,
Shunday bino bo'lgandir ona yurt—O'zbekiston!
Shoir vatanga bo'lgan muhabbatini namoyon etar ekan, vatan mehrini onaning mehriga va ijodkorning yurtiga muhabbatini uning farzandiga bo'lgan samimiy va iliq tuyg'ulariga o'xshatadi.

She'rni boshidan ko'rib chiqaylik:
Jahon xaritasining rangi ming bor almasldi,
Tarix mundarijasin kerak joylari kuygan.
Qay zamonda ajdodim oriyat deb talashdi,
Shunda u qadagan tug'—yerni to'xtatib qo'ygan.
Yulduzlarni muzlatgan zamindan sachragan qon,
O'zi paydo bo'lganmas biz suygan O'zbekiston!

Avvalo, O'zbekistonning buguni va kelajagi haqida so'z borganda uning o'tmishi haqida eslanmay iloji yo'q. „Moziyga qaytib ish ko'rmak xayrlidir“,—deganlaridek shoir Shodmonqul Salom ham O'zbekiston haqida misralarni o'tmishga nazar tashlashdan boshlaydi.[1,4] Ko'plab urushlar, millatlar, xalqlar to'qnashuvi davomida jahon xaritasi o'zgarib turdi. Lekin XIV-XV asrlarda o'zining adolatli tug'i bilan ko'plab davlatlarni o'z bayrog'i ostida birlashtira olgan buyuk bobomiz Amir Temur vatan sha'ni uchun kurashdi. Shunday bo'lishiga qaramasdan, XX-XI asr boshlaridan boshlab turli fanlarga asos solgan insonlarga beshik bo'lgan tabarruk zamin, XIX asr oxirlari, XX asrda o'zga millat tomonidan qaram qilinganligi, milliylikidan ayrilganligi, millatni uyg'otmoqchi bo'lgan, ularni ilm-ma'rifatli bo'lishga undagan ziyolilarning qatag'on qilinganligi, oqibatda, o'tgan buyuk ajdodlar—osmondagi yulduzlar qatag'on qonidan muzlaganligi, quvonarlisi, O'zbekiston mustaqillikka erishgach tarixiy xotiraning tiklanganligi ushbu misralarda jo bo'lganligi namoyon bo'lmoqda.

Yer so'fiydir, yer marddir—hammasini aytmaydi,
Tinglab, anglab olmoqqa goh sabrimiz yetmaydi.
Otangga o'xshar Vatan, sen undan to'ragansan,
Kechirar, kek saqlamas, shuningdek, unutmaydi.
Lochinning tuxumidan boyqush chiqmas hech qachon,
O'zi paydo bo'lganmas biz bilgan O'zbekiston!

Shoir vatanni uning bir bo'lagi bo'lgan zamin—yer orqali ifoda etar ekan, ona zaminni tasaffuviy obraz hisoblangan „so'fiy“ so'zi orqali sifatlaydi. Shuningdek, ijodkor ona zamin unga nisbatan salbiy munosabatda bo'lganlarga ham yaxshilik qilishga urinishi, o'zbek xalqining ochiqko'ngil ekanligini ta'riflab, „kechirar, kek saqlamas, shuningdek, unutmaydi“ misralari bilan go'zal ifoda yaratadi. Ayniqsa, lochinning tuxumidan boyqush chiqmas hech qachon“ misrasi orqali shoir tamsil san'atidan ham foydalanadi.

"Tamsil (arabcha "misol keltirish", "o'xshatish" ma'nolarida) —she'riyatda keng qo'llaniladigan badiiy san'at bo'lib, unda muayyan g'oya, fikr yoki ma'no aniq, yorqin bir voqea, obraz yoki holat orqali ifodalanadi. Tamsil san'ati asosan o'quvchiga tasirchanroq bo'lishi uchun o'xshatish va misollash yo'li bilan bayon qilinadi. Tamsilda shoir bir voqelikni bevosita aytmay, balki o'z maqsadini ramziy shaklda biror voqea yoki hodisa orqali ko'z oldiga keltiradi.

Tamsilning asosiy vazifasi — ma'naviy-axloqiy g'oyani xalqona, sodda, ammo teran ma'noli misollar yordamida yetkazishdir. Bu san'at turidan foydalanib, shoir o'zining ijtimoiy, axloqiy, tarbiyaviy qarashlarini obrazli shaklda ifodalaydi. Tamsil ko'pincha xalq maqollari, ertaklari va afsonalari ruhida yaratilgan she'rlarda uchraydi".[5]

Ha, yerning ostidadir tillolarim, zarlarim,
Tarbiyachi pirlarim, ushlab turgan zarlarim,
Tag'in shunda botindir, shu Vatan ostidadir,
Peshonasi torlarim, peshonasi sho'rlarim.
Bul tuproqni sev, bolam, tavof qilgin har qachon,
Bu oddiy tuproq emas—tabarruk O'zbekiston.

Ijodkor „Ha, yerning ostidadir tillolarim, zarlarim“deyish orqali ikki xil ma'noni ifodalamoqchi bo'ladi:1)O'zbekiston foydali qazilmalar, jumladan, yer osti boyliklariga boy mamlakat; 2)o'tmishda yurtning mustaqilligi, xalqning manfaati uchun fido bo'lgan shaxslar nafaqat

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov B. „O'tgan kunlar“ ibrati. Toshkent „Mashhur—Press“, 2019.4-b
2. Haqqulov I. Zanjirband she'r qoshida(Navoiiy saboqlari).Toshkent,„Yulduzcha“—1989.212-b
3. Mullaxo'jayeva R.Tafakkur yangilanishi.Muharriir nashriyoti.Toshkent —2019.59-b

ijodkor, balki butun millatning boyligi hisoblanadi, ularning xotirasi—abadiy.

Olomon emas, xalq bo'li, deya bitmish shoirilar,
Elining baxtin ko'rsa —ruhlari shod yotirlar.
Ulug' tog'larga qara —yuraklarning ulg'aysin,
Otasi botir bo'lmay tug'ilmas bahodirlar.
Orzu ham suyak sugar, umiding bo'lsin omon,
Shu xalqning orzusidir, bezavol O'zbekiston

O'zi kabi vatanparvar shoirilarning doimo millat kelajagi buyuk bo'lishi xohishini misralarida tarannum etishini ta'kidlagan ijodkor yosh avlodlarga quyidagicha xitob qiladi: „Ulug' tog'larga qara—yuraklarning ulg'aysin“. Ushbu chaqiruvga dalil sifatida esa muallif tamsil san'atidan foydalangan holda „otas botir bo'lmay turib bahodirlar tug'ilmasligi“ haqidagi fikrni ilgari suradi.

Koshki, shu she'rim bilan ajdod ruhin shodladim,
Xotirasi pand bergan zamonlarni yodladim.
Shom qirg'og'ida edim, tong sohili ko'rindi,
Bu tun kuldim, yig'ladim, quvoniblar dodladim.

Buyuk ajdodlar, butun bir millatning azaliy orzusi sifatida O'zbekistonning mustaqillikka erishuvi—qorong'u kunlardan so'ng yorug', nurlil damlar yetushuviga shukronalik yuqoridagi satrlarda o'z aksini topgan. She'rning so'nggi misralari esa ijodkorning avlodlarga yurakning eng tubidan otilib chiqqan nidoga o'xshaydi:

Qanday shirin uxlaysan, bolam, ko'zing och, uyg'on,
Seni yo'rgaklayotir oppoq tong —O'zbekiston!

She'r davomida yurtga ona yurt, bezavol, tabarruk,ayniqsa, oppoq tong kabi ta'riflarining berilishi ijodkorning yurtga muhabbati naqadar kuchli ekanligidan dalolat beradi.

Muhokama. Tadqiqot davomida shu narsa aniqlandiki, XXI asr she'riyati umuminsoniy g'oyalarni o'zgacha tarannum etish xususiyati bilan boshqa davrlardan ajralib turadi.Jumladan, Shoir ona-Vatanga muhabbat tuyg'usini ifodalashda nafaqat an'anaviy uslubga tayanadi, balki zamonaviy poetik vositalardan — ramz, metaforaning o'ziga xos ko'rinishlaridan samarali foydalangan. Bu jihat Shodmonqul Salom ijodiyotini boshqa ijod vakillaridan ajratib turuvchi jihatlardan biri hisoblanadi.

Tahlillar shuni ko'tsatadiki, Vatanga muhabbat nafaqat ijodkorning, balki butun millatning yurtga muhabbat, shaxsiy g'urur tuyg'ulari bilan chambarchas bog'langan holda tarannum etiladi. Ushbu yondashuv orqali shoir milliy o'zlikni anglash jarayoniga xissa qo'shadi.

Ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish davomida ma'lum bo'ldiki , zamonaviy o'zbek she'riyatida vatanparvarlik mavzusi keng o'rganilgan bo'lsa-da, aynan Shodmonqul Salomning she'riyati poetikasi, uslubi va obrazlar tizimi bo'yicha izchil ilmiy tadqiqotlar yetarli emas. Ushbu maqola bu bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan muhim qadamlardan biri bo'lib xizmat qiladi.

Tadqiqotning amaliy ahamiyati shundaki, uning natijalari adabiyotshunoslik, milliy g'oyani shakllantirishga qaratilgan madaniy-ma'rifiy dasturlar uchun asos bo'la oladi. Kelgusida shoirning boshqa mavzulardagi she'rlarini tahlil qilish ham dolzarb ilmiy yo'nalish sifatida ta'kid etiladi.

Xulosa. Ushbu tadqiqot natijalari Shodmonqul Salom lirikasida vatanparvarlik g'oyalari alohida o'ringa ega ekanligini ko'rsatadi. Shoir ijodidagi erkinlik, mustaqillikning qadriga yetish, vatanga muhabbat va sadoqat tuyg'ularini qalban his etish, xalqparvarlik va milliy birlik singari tushunchalar o'ziga xos badiiyat orqali tasvirlanadi.Uning vatanparvarlik mavzusidagi she'rlari o'quvchini ruhlantiradi, o'tmish va bugun o'rtasida bog'lovchi ko'pri bo'ladi. Go'zal misralari orqali ijodkor nafaqat vatanga bo'lgan muhabbatini namoyon etadi, balki kitobxonlarga ham shu tuyg'uni singdirishga harakat qiladi. Shu tarzda u she'riyat orqali milliy o'zlikni zamonaviy talqinda qayta kashf etadi.

Ushbu tadqiqot natijalari XXI asr o'zbek adabiyotida vatanparvarlik g'oyasining badiiy ifodasini o'rganishda muhim nazariy asos bo'la oladi. Shuningdek, bu yo'nalishda adabiyotshunoslik va o'quv-tarbiya jarayonida qo'llanilishi mumkin bo'lgan uslubiy tavsiyalar ishlab chiqish imkoniyatini ham yaratadi.

4. Qur'onov D.Adabiyotshunoslik nazariyasi asoslari.—Toshkent: Akademnashr, 2018

5. Rahmonov V.She'r san'atlari. „Sharq“ nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati.Toshkent — 2020